

Den svenska arbetarrörelsen och socialismen

Hur kommer det sig att den svenska arbetarrörelsen befinner sig på defensiven idag? Varför har inte den tidiga arbetarrörelsen socialistiska ideal förverkligats? Vad har egentligen hänt med arbetarrörelsen?

Följande text försöker besvara dessa frågor. Den skrevs ursprungligen av medlemmar i Mot Strömmen-tendensen i Socialistiska Partiet (SP) som ett led i tendensens politiska klargörande. Tendensen lämnade SP 1994 och grundade *Arbetarmakt*, svensk sektion av Förbundet för en revolutionär kommunistisk international.

Texten – som delvis omarbetats sedan den ursprungligen formulerades – ger en sammanfattande bild av *Arbetarmakts* uppfattning om den svenska arbetarrörelsens utveckling.

Innehåll

1. Socialdemokratin.....	1
2. Syndikalismen	10
3. Kommunismen	11
4. Stalinismen	12
5. Socialistiska Partiet	19
6. Vänstersocialistiska Partiet	20
7. RSP.....	20
8. Maoismen	23
9. Rådskommunismen	24
10. Trotskistpåverkad centrism	25
11. Arbetarlistan	27
12. Sammanfattning	27

OBS. Texten nedan har kompletterats med noter och lästips av marxistarkivet. På detta sätt vill vi ge möjlighet till att tränga in djupare i en del av de frågor som artikeln behandlar.

1. Socialdemokratien

Det var först under andra hälften av 1800-talet som industrialiseringen av Sverige inleddes på allvar, nästan hundra år efter den industriella revolutionens start i England.

Som en konsekvens av industrialiseringen kom industrikapitalet med tiden att tränga undan handelskapitalet som den dominerande fraktionen inom den svenska borgarklassen. Dess egen skapelse och motpol, den snabbt expanderande gruppen av industriarbetare kom också att ge arbetarklassen ett nytt utseende och en ny tyngd i samhället – såväl socialt, kulturellt som politiskt. Den sena starten gjorde också att arbetarklassens fackliga och politiska rörelse tog form på samma gång.

Bortsett ifrån enstaka personligheter (Per Götrek, svenska medlemmar av Kommunisternas Förbund m.fl), börjar den svenska arbetarklassens politiska medvetande om sig själv – som ”klass för sig” – och historia med den socialdemokratiska agitation som August Palm startade i början av 1880-talet. Genom en intensiv och aggressiv kamp, främst mot liberaler och andra borgerliga ”arbetarvänner”, bildades den svenska arbetarrörelsens första politiska parti, *Socialdemokratiska arbetarpartiet* (SAP), 1889.

Kopplingen mellan den fackliga och politiska rörelsen kommer tydligt till uttryck, av de 70 organisationer som var representerade på grundningskongressen var 50 fackliga, med hantverksarbetarna i majoritet.

1898 bildas *Landsorganisationen* (LO), som på sin första kongress beslöt att alla LO-anslutna fackföreningar skulle ansluta sig till SAP. Ett beslut som senare modifierades till att LO skulle ”verka för varje fackförenings anslutning till sin orts arbetarkommun och genom denna till Socialdemokratiska arbetarpartiet”. Det dröjde dock ändå till 1909 innan enskilda medlemmar fick rätt att reservera sig mot kollektivanslutningen.¹

Det centristiska SAP

Det nya partiets politiska och teoretiska grundval hämtades från den tyska socialdemokratin, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD), som var det ledande partiet inom den Andra internationalen, den internationella sammanslutning av socialdemokratiska partier som grundats samma år som SAP.

SPD hade uppstått genom en samgående mellan Marx’ och Ferdinand Lassalles anhängare. I praktiken var det ett centristiskt massparti, dvs ett parti som vacklade mellan revolutionärt kommunistiska och reformistiska ståndpunkter. Formellt alltmer marxistiskt var SPD:s verkliga bärande och sammanhållande element den tyska arbetarklassens kamp för inomkapitalistiska förbättringar, dvs reformpolitik.

Detta kodifierades också genom det program som skulle bli mönsterbildande för den Andra internationalen, det så kallade Erfurtprogrammet. Detta gjorde en tudelning mellan kampen för reformer och kampen för socialismen, istället för att knyta ihop de två och visa på hur kampen för förbättringar av arbetarklassens situation skulle kunna omvandlas till direkt kamp om samhällsmakten, dvs ett övergångsprogram.

Uppslutningen bakom den tyska socialdemokratins teori och praktik, gjorde att SAP inte ens under sin uppbyggnadsfas kan betecknas som ett revolutionärt parti. I själva verket saknades till och med en betydande revolutionär flygel.

Avskalat all tal om att SAP var ”ett revolutionärt parti som eftersträvar en grundlig omvälvning av det bestående borgerliga samhället”, var partiets bärande axel en allians mellan reformistiska opportunister ur medelklassen som Hjalmar Branting, fackliga ekonomister i

¹ Om den tidiga svenska arbetarrörelsen, se Knut Bäckström: [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 1\)](#) och [\(del 2\)](#),

LO-ledningen, och centrister som Axel Danielsson, vars gemensamma föreningspunkt var kampen för allmän rösträtt och sociala reformer.

Storstrejken 1909

Storstrejken 1909 är ett slående exempel på hur föga SAP revolutionärt var, och hur lite dess ledning förstod av den revolutionära strategins nyckelfrågor.

Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) befann sig på offensiv och använde gång på gång lockoutvapnet för att tvinga arbetarna till underkastelse. Ett stridsvapen som var mycket effektivt i en situation när konjunkturerna var dåliga och arbetslösheten i tilltagande.

I juli 1909 utfärdade SAF ett ultimatum som gick ut på att det skulle lockouta 80 000 arbetare om inte för godtagbara uppgörelser nåtts i ett antal pågående konflikter. Det hotade också att ytterligare trappa upp lockouterna.

LO-ledningen hade inget val. Organisationen hade förlorat mer än 40 000 medlemmar under 1908-1909, och kraven på storstrejk hade stark förankring i LO-leden.

Den 4 augusti 1909 gick 300 000 arbetare ut i en generalstrejk, varav drygt hälften var oorganiserade och 160 000 samtidigt lockoutade. LO-ledningens strejkuppmaning möttes med entusiasm i arbetarleden. Överallt bildades strejkutskott och stödinsamlingar till de strejkande drogs igång. Även utomlands samlades det in pengar till stöd för de strejkande.

Men under strejken som varade i drygt en månad gjorde SAP- och LO-ledningen praktiskt taget ingenting för att följa upp den utmaning mot makten som en generalstrejk innebär. Det är betecknande att storstrejken kommit att kallas ”de korslagda armarnas revolution”.

Utan inriktning på att aktivt mobilisera hela arbetarklassen till militanta kampaktioner i syfte att tvinga arbetsköparna på defensiven – för att inte tala om utnyttja masstrejkens potential till att skapa en dubbelmaktssituation och resa frågan om samhällsmakten – var strejken dömd till nederlag, i synnerhet som LO inte hade några som helst resurser för att kunna vänta ut arbetsgivarna.

Den 3 september beslöt LO-ledningen om en så kallad ”rationell klyvning”: strejken avbröts i alla företag som inte var anslutna till SAF.

När reträtten väl inletts gick den inte att hejda; åttonde strejkveckan var bara 64 000 ute i strejk.

Nederlaget fick katastrofala konsekvenser. Tiotusentals arbetare svartlistades. Många tvingades att emigrera till USA. LO förlorade halva sitt medlemsantal, och återhämtade sig inte på allvar förrän under det första världskriget. En mindre grupp tog initiativ till att skapa en ny syndikalistiskt inspirerad organisation, *Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC)*.

SAP:s övergång

I likhet med den socialdemokratiska rörelsen i övriga Europa tvingades inte SAP att öppet lägga korten på bordet förrän när imperialismen gjorde sig beredd att slunga ut världen i ett blodigt krig – 1914 – som skulle kosta flera miljoner människor livet.

Det första stora imperialistiska kriget gav den socialdemokratiska ledningen flera tillfällen att demonstrera var dess verkliga lojalitet låg:

- I samband med krigets utbrott i augusti 1914 försökte partiledaren Branting avblåsa klasskampen till förmån för ”borgfred”.
- När partivänstern organiserade en arbetarfredskongress 1916 instämde Branting och partihögern i hetsen mot den.

- När på våren 1917 missnöjet med livsmedelsbristen och dyrtiden ledde till hungerdemonstrationer och ”potatisrekvisitioner”, bildade den socialdemokratiska ledningen en ”arbetarkommitté” befolkad av toppbyråkrater i syfte att avlänka missnöjet i ofarliga banor.
- På våren 1917 drev den ut partioppositionen genom att provocera fram en splittring av partiet.
- Istället för att ställa sig i spetsen för den utbredda radikaliserings- och omvandlingen till en medveten kamp om samhällsmakten i syfte att skapa en revolutionär arbetarregering baserad på arbetarklassens egna organisationsformer, gick den socialdemokratiska ledningen medvetet in för att länka in missnöjet bakom kravet på rösträttsreform som visserligen skulle demokratisera det parlamentariska systemet men lämna kapitalet i orubbat bo.

Den största skiljelinjen gick mellan den minoritet kring Per-Albin Hansson, Gustav Möller och Värner Rydén som ville använda sig av generalstrejksvapnet för att genomdriva en rösträttsreform och Branting som höll fast vid att mobiliseringarna bara skulle fungera som påtryckning på den parlamentariska kampen. LO-ledningen kring Herman Lindqvist lade sin tyngd bakom Branting.

Efter höstens val som blev en framgång för SAP släpptes den socialdemokratiska ledningen in i regeringsställning tillsammans med liberalerna. Trots att socialdemokraterna var det största regeringspartiet vägrade Branting att ställa sig i ledningen för regeringen; det gällde att inte inge partiets anhängare alltför stora förhoppningar. Istället blev han finansminister.

På våren 1918 lade den liberal-socialdemokratiska regeringen fram en proposition om allmän och lika rösträtt. Denna förkastades dock av högermajoriteten i den första kammaren.

Men luften gick ur det konservativa etablissemang när det österrikiska kejsardömet kollapsade och det tyska kejsardömet störtades av en revolution i november 1918. Kungen ”besvor socialdemokraterna att motarbeta bolsjevismen” (enligt den socialdemokratiske ledaren och adelsmannen Erik Palmstierna) och gick med på att försöka övertala de konservativa att acceptera en rösträttsreform – något som säkerligen inte krävde några större ansträngningar. Den tyska novemberrevolutionen var ett mycket starkt argument för att slå till reträtt.

När regeringen på nytt lade fram en proposition om rösträttsreform antogs den av första kammaren utan votering. De konservativa fick gå med på allmän rösträtt, men tvåkammarriksdagen och monarkin fick vara kvar.

Allt detta gör att det är fullständigt riktigt att karaktärisera perioden 1914-1918 som SAP:s öppna övergång till den borgerliga demokratins läger och omvandling till ett borgerligt arbetarparti; ett parti som har sin sociala bas i arbetarklassen men försvarar den kapitalistiska exploateringen av den – vilket inte utesluter kritik av kapitalismen eller socialreformatoriska ambitioner.

Socialdemokratisk utrikespolitik

Även på det utrikespolitiska fältet fick den socialdemokratiska regeringen rikliga tillfällen att demonstrera var dess lojalitet låg.

På hösten 1917 störtade de ryska bolsjevikerna landets borgerliga regering och överförde makten i händerna på arbetar-, soldat- och bonderåden, sovjeterna.

Det var kulmen på en dramatisk process som börjat med den ryske tsarens störtande i början av samma år och en växande polarisering mellan den ryska borgarklassen och de upproriska arbetar- och bondemassorna.

Den svenska arbetarrörelsens vänsterflygel såg med välvilja och till och med entusiasm på bolsjevikrevolutionen. Men inte så SAP:s ledning. I december 1917 bröt den liberal-socialdemokratiska regeringen alla diplomatiska förbindelser med bolsjevikregeringen.

Påverkad av de ryska revolutionsstormarna genomförde majoriteten av den finska socialdemokratin ett resningsförsök på våren 1918, riktat mot den borgerligt nationalistiska regeringen. Det inbördeskrig som blev följden slutade med att den finska borgarklassen, med stöd av tyska trupper, slog ned de finska arbetarna.

I stället för att ge aktivt stöd till den finska arbetarklassen förklarade Branting demagogiskt i SAP:s partistyrelse att han i ett val mellan arbetarrörelse och demokrati skulle välja den senare.

Bakom ryggen på det egna partiet tillät den socialdemokratiska sjöministern Palmstierna att vapen smugglades till de finska borgarna och att svenska örlogsfartyg konvojerade de tyska transporterna av trupper och krigsmaterial till Finland.

SAP under 20-talet

Den första rent socialdemokratiska regeringen tillträdde 1920. Dess militans sträckte sig dock inte längre än till att tillsätta två statliga utredningar om socialisering och industriell demokrati, varav den förstnämnda lades ned 1935 efter att ha fört en tynande tillvaro, och den andra lade fram ett urvattnat förslag om skapande av driftsnämnder, vars funktion var att främja samarbetet mellan arbetare och arbetsköpare. Ett förslag som aldrig togs upp till behandling av riksdagen.

Kohandeln

Under 1930 nådde depressionen Sverige. Mot slutet av året gick mer än en fjärdedel av alla LO-anslutna arbetslösa.

Efter valet 1932 bildade SAP regering och lyckades få stöd för större delen av sitt krisprogram av det borgerliga Bondeförbundet (nuv. Centerpartiet), den så kallade kohandeln.

Krisprogrammet gick ut på att staten skulle aktivt bekämpa arbetslösheten med hjälp av i huvudsak statligt finansierade beredskapsarbeten. Detta som var stick i stäv med den hittillsvarande ekonomiska ortodoxin, antogs i sin tur kunna stimulera ekonomin och häva krisen.

Retroaktivt skulle detta komma att framställas som ett uttryck för den socialdemokratiska ledningens framsynthet och medvetna inledning på en ny ekonomisk strategi. I själva verket var det en nödvändig åtgärd som pressades fram av den bistra verkligheten själv. Faktum är att fler andra krisdrabbade ekonomier tillgrip liknande åtgärder, exempelvis Roosevelts pragmatiska *New Deal* i USA, för att inte tala om det nazistiska Tyskland, vars återupprustning, som finansierades genom avancerade finansiella manipulationer, i sig ett jättelikt stimulanspaket för den tyska ekonomin.

Den tyska upprustningen skulle för övrigt göra sitt till för att stimulera den svenska ekonomin genom den ökade efterfrågan på exempelvis järnmalm som blev följden.

Efter ett kort borgerligt mellanspel sommaren 1936 återkom SAP till regeringsmakten och bildade en koalitionsregering med Bondeförbundet. Samtidigt som regeringen genomförde en rad standardförbättringar för arbetarklassen, bl a höjd folkpension och lagstadgad semester 1938, pressade SAP-ledningen LO att komma överens med SAF om att reglera förhandlingsordningen på arbetsmarknaden och få stopp på ”strejkraseriet”.

LO:s och SAF:s förhandlingar resulterade i det så kallade Saltsjöbadsavtalet, som i praktiken gjorde det svårare för arbetare att strejka medan arbetsköparna behöll rätten att avskeda och omplacera efter eget behag.

Spanska inbördeskriget

När de spanska arbetarna reste sig i juli 1936 för att krossa en borgerlig militärkupp riktad mot den nyvalda folkfrontsregeringen – som bland annat bestod av SAP:s spanska meningsfränder – anslöt sig Per Albin Hanssons regering till den så kallade ”noninterventionspolitiken”.

I praktiken innebar detta ställningstagande att man avstod från alla försök att hjälpa folkfrontsregeringen.

Regeringen gick till och med så långt att den fick riksdagen att i mars 1937 förbjuda frivilligt deltagande i spanska inbördeskriget, i praktiken ett beslut som riktade sig mot frivilliganslutningen till regeringsidans styrkor.

Men sympatierna för de spanska arbetarna var alltför starka inom arbetarrörelsen för att de socialdemokratiska toppbyråkraterna skulle kunna ignorera den. Pragmatiskt försökte de sitta på två stolar samtidigt: samtidigt som deras kollegor i regeringen försvarade noninterventionspolitiken, kunde ledande socialdemokrater stå som undertecknare för Socialistiska Arbetarinternationalens (SAI) appeller där samma politik utsattes för hård kritik.

SAI hade skapats 1923 av de socialdemokratiska partierna och påstods vara den rättmätiga arvtagaren till Andra internationalen. I själva verket spelade SAI en ganska betydelselös roll.

Gradvis började SAP-ledningen alltmer att betrakta SAI som en ren belastning.

Efter en uppmärksam resolution våren 1938 som undertecknats av två av SAP:s representanter och som manade medlemspartierna att med utgångspunkt i NF ”göra slut på Italiens och Tysklands angrepp”, löstes dilemmat genom att SAP förklarade att det inte längre vara berett att ställa sig bakom några uttalanden som stred mot den officiella neutralitetslinjen!²

Eftergiftspolitik

Inför det europeiska storkrig som bröt ut i september 1939 ombildades regeringen till en samlingsregering bestående av socialdemokratin och de borgerliga partierna i en ny och mer utvecklad version av det första världskrigets borgfred. Denna samlingsregering skulle bli bestående till juli 1945.

Samlingsregeringen var fullt beredd att inordna sig i ett nazi-styrt Europa och gick mycket långt i eftergifter gentemot Hitler:

- Tysk permittenttrafik tilläts genom Sverige
- En hel stridsutrustad tysk division tilläts passera genom Sverige från Norge till Finland för att delta i invasionen av Sovjetunionen.
- Tyska krigsmakten hade ett förrådslager utanför Luleå och försågs med utrustning ur svenska militära förråd.
- Svenska örlogsfartyg eskorterade tyska fartyg över svenskt vatten.
- Olika polisorgan och myndigheter beordrades samarbeta med de nazistiska myndigheterna och överlämna information om tyska flyktingar i Sverige.
- Ett antal antinazistiska flyktingar och desertörer från den nazistiska krigsmakten utlämnades till nazisterna.
- Antinazistiska tidningar trakasserades och belades med så kallat transportförbud, medan den nazistiska pressen behandlades mycket mildt.
- Den mest vidriga aspekten av eftergiftspolitikerna var förtigandet av nazisternas massförintelse av judarna. Enligt Steven Koblik som studerat det officiella Sveriges

² Om den svenska Spanienrörelsen, se Anders Hagström, [Om spanska inbördeskriget](#), Claes-Göran Jönsson, [SKP och den svenska spanienrörelsen](#) och Bernt Kennerström. [Socialistiska partiet och spanska inbördeskriget](#).

förhållningssätt till judarna kände samlingsregeringen redan i slutet av 1942 till att judarna massavrättades av SS: ”Det officiella Sverige höll tyst, totalt tyst. Inte en enda gång under kriget informerade regeringen det svenska folket om vad som försiggick... Det finns överväldigande bevis för att regeringen och speciellt UD aktivt sökte förhålla, mörklägga eller vägra bekräfta nyheten om utrotningskampanjen.” (*Om vi teg, skulle stenarna ropa – Om Sverige och judeproblemet 1933-1945.*)

- Fegheten tog sig smått löjligen proportioner; Chaplins berömda film *Diktatorn* från 1941 fick inte visas offentligt i Sverige förrän i november 1945.
- Till allt detta kom interneringar av kommunister, syndikalister och vänstersocialdemokrater i speciella arbetsläger.

Det var först efter det tyska nederlaget vid Stalingrad i januari 1943 som samlingsregeringen gradvis började distansera sig från Tredje riket.

Men detta fick inga konsekvenser för handelsförbindelserna med tyskarna. Den strategiskt viktiga svenska järnmalmens fortsatte att exporteras till Tyskland och den minst lika betydelsefulla kullagerexporten pågick ända till slutet av 1944, när den nazistiska diktaturen började bryta samman.

När kriget väl var över ville den socialdemokratiska partiledaren och regeringschefen Per-Albin Hansson bibehålla samlingsregeringen och fortsätta det öppna klassarbetet med de borgerliga partierna. Istället upplöstes samlingsregeringen och en rent socialdemokratisk regering tillträdde. Den skulle regera fram till 1951 då socialdemokraterna bildade en koalition med Bondeförbundet.

I USA:s skugga

Vid krigsslutet befann sig det svenska kapitalet i en oerhört förmånlig position till följd att produktionsapparaten hade förskonats från krigets härjningar och var intakt. Detta faktum skulle ge landet ett enormt ekonomiskt försprång så fort rekonstruktionen av den kapitalistiska världsekonomin kommit igång under USA:s ledning.

Genom att diskret alliera sig med NATO under täckmantel av officiell ”alliansfrihet” och delta i USA:s handelspolitiska krigföring mot de stalinistiska regimerna såg socialdemokratin till att hålla ryggen fri.

SAP:s glansålder

När hjulen väl började rulla på allvar efter världskrigets förödelse möjliggjorde den uppdämda efterfrågan en långvarig expansionsperiod för kapitalismen av aldrig tidigare skådad omfattning.

Ironiskt nog hade ingen förutsett eller planerat den. I själva verket väntade alla att kriget skulle följas av en ny allmän världsdepression.

Det är betecknande att den svenska regeringen i början av 1944 tillsatte en kommission för ekonomisk efterkrigsplanering med ekonomen och den blivande handelsministern Gunnar Myrdal som ordförande. Myrdal hade skrivit en bok med den talande titeln *Varning för fredsoptimism*. Kommissionen skulle utreda möjligheterna att möta den väntade konjunkturunedgången vid omställningen till fredsförhållanden.

För det svenska kapitalet blev boomen ett verkligt lyft. Med sin intakta produktionsapparat och sin inriktning på verkstadsvärdar, järnmalm, järn- och stål, trävaror och cellulosa produkter låg svensk industri rätt till under efterkrigstidens återuppbyggnadsskede. Med exportindustrin som motor stimulerades hela ekonomin och gav inte minst upphov till en växande hemmarknad för olika typer av konsumtionsvaror som tidigare bara varit tillgängliga för de mest välbeställda.

Boomen möjliggjorde samtidigt för socialdemokratin att i regeringsställning genomföra en rad sociala förbättringar – allmän sjukförsäkring, barnbidrag, ATP, utökad semester och kortare arbetsvecka – för breda samhällsgrupper och på så sätt befästa sin ställning som det ledande partiet i svensk politik. Och detta utan att på allvar hamna på konfrontationskurs med kapitalet.

Tvärtom byggde hela strategin på en allians de mest expansiva delarna av kapitalet, där familjen Wallenberg spelade en nyckelroll.

”Under den industriella expansionen på 50- och 60-talen kan man påstå att Sverige till betydande del styrdes genom en finansiell planering av Marcus Wallenberg och Gunnar Sträng samt att herrarna hade kontakt i många frågor”, konstaterade den socialdemokratiske LO-ekonomen Dan Andersson i *Vad gör kapitalisterna?*

Den socialdemokratiska regeringen förde i samförstånd med både kapitalet och den fackliga byråkratin medvetet en politik som syftade till att stärka de mest expansiva delarna av industrin på bekostnad av de delar som ohjälpligt halkade efter i konkurrensen.

Både den fackliga lönepolitiken och i synnerhet arbetsmarknadspolitiken utformades så att den bidrog till denna utveckling.

Lönepolitiken, kallad ”den solidariska lönepolitiken”, byggde på principen att lika arbete skulle betalas lika oavsett företagets bärkraft. I princip innebar att de löner den fackliga byråkratin bedömde möjligt att ta ut av den expansiva delen av ekonomin blev rättesnöret för lönenivåerna.

Detta fick naturligtvis till konsekvens att de svaga företagen antingen fick se sin vinst beskuren eller helt enkelt tvingades kasta in handduken, om de inte förmådde att bli konkurrensdugliga. Och då kom den så kallade aktiva arbetsmarknadspolitiken in i bilden. Arbetarna vid de företag som slogs ut skulle förmås att söka sig till de expanderande delarna av industrin, som i huvudsak var koncentrerade till den södra delen av landet och Stockholm-, Göteborg- och Malmö-regionerna.

Den omflyttning från eftersatta regioner till expansiva som blev följderna av denna så kallade ”flyttlasspolitik” försökte myndigheterna utan större framgång dämpa genom att stimulera företag att flytta till utflyttningsorterna och genom skattebidrag för att inte den sociala servicen helt skulle utarmas i de eftersatta regionerna.

”Man kan utan överdrift säga att den svenska politiken under den här perioden var extremt anpassad för att dra största möjliga materiella nytta av den internationella högkonjunkturen och av de villkor som världsmarknaden upprättade”, sammanfattade socialdemokraten Berndt Ahlqvist utvecklingen i boken *I bräcklig farkost*.

Därmed inte sagt att kapitalets direkta talesmän, de borgerliga partier och socialdemokratin ledare var överens till alla delar. Tvärtom har det funnits betydande meningsskiljaktigheter som gett upphov till heta debatter. Det mest tydliga exemplet är den heta och omfattande debatten om tjänstepensionsfrågan 1957-58 som inte bara avgjordes genom en folkomröstning utan också bröt upp den regeringskoalition mellan socialdemokratin och Bondeförbundet som existerat sedan 1951.

Skiljelinjen har gått mellan valet av lösningar på de frågeställningar man ställts inför. De förslag till lösningar man lagt fram har mer eller mindre tydligt reflekterat de olika partiernas sociala bas. Men meningsskiljaktigheterna har aldrig tillåtit hota det klassarbete som utgjorde grundvalen för ’den svenska modellen’.

I görligaste mån har man därför eftersträvat brett förankrade lösningar, som ofta fått karaktär av kompromiss. I sammanhanget har frågornas beredning i form av exempelvis de offentliga

utredningarna och riksdagens utskott, spelat en viktig roll för att utforma kompromisslösningar eller helt enkelt begrava en kontroversiell fråga.

Samförståndet underlättades dessutom av den ideologiska glidning alla partier genomgick mot en uppslutning bakom den aktiva konjunkturpolitik som bär den liberale engelske nationalekonomen J M Keynes namn. Högerpartiet (nuvarande moderaterna) gick tillbaka och folkpartiet med ekonomiprofessorn Bertil Ohlin i spetsen blev det största borgerliga partiet. Inom socialdemokratin lades det kvarvarande marxistiska tankegodset på hyllan; ägandet var inte längre viktigt, de viktiga var hur företagen sköttes.

En ögonblicksbild av socialdemokratin ideologiska glidning gavs av partikongressen 1956. Där presenterades en programskrift med titeln *Framstegens politik* som sjöng tillväxtfilosofins och statsinterventionismens lov och inte på något sätt ifrågasatte kapitalets makt. Enligt partiordföranden och statsministern Tage Erlander var detta i grund och botten teknokratiska dokument mycket radikalt: ”Partiet har kanske inte någon gång tidigare inbjudits att ta ställning till en så radikal skrift som denna”.

Gruvstrejken

Under 60-talet började den långa boomen nå sitt slut. Sakta men säkert började de spänningar som skapats av den socialdemokratiska ledningens statsinterventionistiska, marknadsvänliga och tillväxtfixerade politik bryta igenom.

Missnöjet tog sig många former, inte minst började det växa fram en ”ny vänster” som i alltmer öppet började ifrågasätta ”konsumtionssamhället”. Men denna förblev dock ett fenomen med ganska begränsat inflytande på socialdemokratin, där delar av ledningen ansåg att de stora samhällsreformerna nu var ett avslutat kapitel och istället oroade sig över vad som skulle hända med socialdemokratin i denna situation.

Den 56 dagar långa gruvarbetarstrejken årsskiftet 1969-70 blev däremot en chockartat uppvaknande för den socialdemokratiska ledningen.

Strejken som omfattade cirka 4 700 arbetare – varav en betydande del socialdemokrater – möttes av omfattande sympatier inom arbetarklassen, och blev en partiell framgång. Ett av mest uppmärksammade elementen i strejken var det faktum att den fackliga apparaten ställdes åt sidan till förmån för arbetarnas egna självvalda organisationsformer.

I kölvattnet på gruvarbetarstrejken svepte en våg av mer eller mindre ”vilda” strejker över landet, varav några av de mest uppmärksammade var stuveriarbetarstrejken i Ådalen, Volvo-Skövdeverksarbetarnas strejk 1970, städerskestrejken och skogsarbetarstrejken samma år, 1975.

Efter en viss inledande osäkerhet svarade socialdemokratin med att både försöka integrera och isolera missnöjet.

LO började lyfta fram kravet på ”industriell demokrati”. Detta resulterade bland annat i Medbestämmandelagen (MBL), Lagen om anställningsskydd (LAS) och de i slutändan ytterst uddlösa löntagarfonderna.³

SAP:s kris

Stagnationen, den växande överproduktionen och hårdnande konkurrensen ledde till den första verkligt djupa och samfälliga internationella lågkonjunkturen 1974-75. Genom en massiv kapitalinjektion lyckades dock de viktigaste kapitalistiska staterna häva recessionen efter ett till ett och ett halvt år – utan att för den skull kunna framkalla ett nytt långvarigt

³ Om Gruvstrejken, se [LKAB-strejken 1969-1970](#)

uppsving. Till priset av stora budgetunderskott fick man ett blygsamt uppsving men också en drastisk ökning av inflationen. Ordet för dagen var ”stagflation”.

För Sveriges del förvärrades dessutom situationen av att flera av de tyngsta komponenterna i den svenska industristrukturen började känna av en allt hårdare internationell konkurrens.

Krisen blev också till SAP:s kris. 1976 förlorade det valet efter att ha befunnit sig i regeringsställning i mer än fyra decennier. Socialdemokratin fall från regeringstaburettorna berodde i huvudsak på det växande motståndet mot kärnkraften.

Tillbakagången som orsakade bytet av regering var i och för sig obetydlig i jämförelse med 1973 års val som resulterat i den så kallade jämviktsriksdagen (med 175 mandat för s och vpk och 175 för m, fp och c), men ändå tillräcklig för att ge de borgerliga partierna egen majoritet. Inte minst bidrog den nya enkammarriksdagen som infördes 1970, till att opinionsförskjutningar slog igenom snabbare än i den gamla tvåkammarriksdagen.

Värre var dock att krisen också banade väg för en djup perspektivkris för socialdemokratin. Det keynesianskt färgade ”framgångsrecept” som socialdemokratin gjort till sitt slog nämligen fullständigt slint när det på allvar sattes på prov – paradoxalt nog under en öppet borgerlig regeringsperiod.

De borgerliga regeringarna, som fick ta över krisbekämpningen, försökte nämligen fortsätta den ”överbrygningspolitik” som utformats under bred enighet och som gick ut på att hålla sysselsättningen uppe genom att stimulera den inhemska efterfrågan och samtidigt utveckla produktionen så att man skulle kunna utnyttja den väntade högkonjunkturen för att få ekonomin att lyfta likt en båt som stiger med springfloden.

Man lyckades överbrygga den internationella lågkonjunkturen 1974-75 men den stigande vågen uteblev, istället förvärrades problemen. Den hårdnande konkurrensen tvingade fram långtgående åtgärder. Följden blev ett stadigt växande underskott i statsbudgeten – finansierat genom lån på den inhemska kreditmarknaden och från 1976 även av utländska lån – utan att ljusare tider syntes skymta i fjärran.

I det läget slog borgarna till reträtt. Först ut på plan var SAF som redan i slutet av 1976 hade börjat angripa överbrygningspolitiken. När reträtten väl inletts dröjde det inte länge förrän den helt förkastades. På hösten 1980 lade den borgerliga regeringen fram en besparingsproposition i vilken överbrygningspolitiken förvandlats till ”1975-76 års kostnadskris”.

Socialdemokraterna försökte utåt dra växlar på borgarnas misslyckade försök att hålla krisen under kontroll. Men bland dess strategier och ekonomer spred sig osäkerheten. Sanningen var att socialdemokratin inte hade något mer genomtänkt alternativ att erbjuda. Krisen, den socialdemokratiska ledningens avsaknad av en genomtänkt strategi, och i synnerhet misslyckandet att återta regeringsmakten 1979, blev upptakten till en mer systematisk omprövning av den dittills förda politiken.

Socialdemokratin omprövning innebar inget annat än att den till grund för sin politik lade en friserad variant av den åtstramnings- och stabiliseringspolitik som förts i de flesta västeuropeiska länder sedan andra hälften av 70-talet.

Socialdemokratin återkomst till regeringstaburettorna kom att sammanfalla med ett nytt konjunkturuppsving, vilket gav partiet andrum, samtidigt som det accentuerade dess ideologiska kapitulation inför de nyliberala tankgångarna, den ideologiska anpassning som av någon märklig anledning går under namnet ”förnyelse” trots att dess ideologiska innehåll är gammal skåpmat.

Det är mot denna bakgrund man skall förstå den socialdemokratiska ledningens anslutning till svenskt medlemskap i EU 1990, efter att tidigare ställt sig avvisande.

Inför framtiden

Ironiskt men knappast förvånande kom socialdemokratins alltmer öppet marknadsvänliga politik under 80-talet att bana väg för ett nytt borgerligt regeringsinnehav 1991. Ju mer högerinriktad socialdemokratien är, ju mer tenderar den att demoralisera sin egen parlamentariska bas, samtidigt som den uppmuntrar och stärker borgarna. SAP gjorde sitt sämsta val sedan 928, medan moderaterna gick framåt och två öppet borgerliga småpartier (Ny Demokrati och KDS) tog sig över 4-procentspärren.

Den borgerliga koalitionsregering som skapades som en följd av valet tog en rad initiativ för att stärka det privata kapitalet, men sopades dock bort av den djupaste ekonomiska krisen sedan 30-talsdepressionen, och socialdemokratien lyftes på nytt till regeringsmakten.

Sällan har det framstått så tydligt att kejsaren är naken. Idag står socialdemokratien utan ett samlande och sammanhållande "framgångsrecept" som förmår att jämka breda gruppers behov och förhoppningar med kapitalets krav. Istället framstår den som famlande och osäker inför framtiden.

Det vore dock fel att tro att socialdemokratien spelat ut sin roll. Socialdemokratins styrka ligger i det faktum att den är uttrycket för en rad sociala skikt, bl a den fackliga byråkratin, för vilka klassarbetet framstår som det mest realistiska alternativet.

Så länge det inte finns ett revolutionärt massparti förmöget att utmana den socialdemokratiska byråkratin och visa på en trovärdig revolutionär väg, kommer socialdemokratien att överleva.

2. Syndikalismen

De grupper som först kom att utmana SAP inom arbetarrörelsen var anarkister och syndikalister.

Redan 1891 tog en partikongress avstånd från "dynamitagitation", men först 1908 uteslöts deras mest kände talesman, Hinke Bergegren, ur partiet. Tillsammans med sina meningsfränder ombildade Hinke det av dem dominerade *Socialistiska ungdomsförbundet* till *Ungsocialistiska partiet*. (från 1934 *Anarkistiska propagandaförbundet*.) Någon egentlig alternativ politisk plattform hade aldrig detta parti. Till stor del inriktades deras aktiviteter på kulturella och ideologiska frågor (kamp mot militarism, religion, nationalism, osv).

När den socialdemokratiska parti- och fackföreningsledningen under storstrejken 1909 uppvisade en timiditet, som stod i stor kontrast till den potentiella makt som arbetarklassen uppvisat under strejken, och som obönhörligt ledde till nederlag, bröt tusentals arbetare med dem och bildade 1910 en ny fackföreningsrörelse, *Sveriges Arbetares Centralorganisation*, SAC inspirerad av ungsocialisternas propaganda för en revolutionär fackföreningsrörelse med den franska syndikalismen som förebild.

Enligt SAC skulle fackföreningarna inte bara kämpa för förbättringar av arbetarnas levnadsstandard, utan också vara instrumentet för kapitalismens störtande och samhällets reorganisation på socialistisk grund.

SAC ställde sig avvisande till partipolitisk och parlamentarisk verksamhet, som den betraktade som grundorsaken till "fackföreningsrörelsens förborgerligande". Istället förespråkade det direkt aktion, som i sin "högst utvecklade form" utgjordes av den "revolutionära generalstrejken" vars, enligt grundningskongressens manifest, "karaktär måste vara revolutionär och samhällsomstörtande, den får inte inskränka sig till enbart en de 'korslagda armarnas' strid, ty den tiden är länge sedan förbi, då det var tillräckligt att kasta spaden och hyveln åt sidan blott, och sedan föreskriva respektive arbetsgivare fredsvillkoren".

Även om SAC uppvisade ett mer demokratiskt funktionssätt och under några perioder verkligen samlade viktiga delar av de radikala arbetarna i landet, var organisationen

oförmögen att lägga grunden till ett revolutionärt alternativ till följd av sin ”anti-politiska” ideologi. I själva verket kom SAC att bidra till att organisatoriskt isolera radikala arbetare från arbetarklassens breda massa som återfanns i LO.

I början av 1929 gjordes dock ett försök att slå samman SAC och LO. Förhandlingarna mellan LO:s landssekreteriat och SAC:s arbetsutskott kom så långt att gemensamt förslag utarbetades; ett förslag som innebar att SAC skulle läggas ned och att dess medlemmar anslöts till LO på förhållandevis generösa villkor. Men den föreslagna överenskommelsen som stöddes av majoriteten av SAC:s dåvarande arbetsutskott, förkastades dock av en överväldigande majoritet av ombuden på SAC:s kongress senare samma år.

Sedan slutet av 1930-talet har SAC:s politik alltmer förborgerligats och karaktäriserats av ett prokapitalistiskt och antikommunistiskt program – som inte uteslutit svärmeri för den jugoslaviska stalinismens variant av ”självförvaltning”. Organisationen har också, sedan 1950-talet, mer och mer omvandlats från en genuint proletär rörelse till en tillflyktsort för intellektuella och småborgerliga element, som i avskildhet odlar utopiska recept mot byråkrati eller populistiskt anknyter till ungdomskulturer av olika slag.

3. Kommunismen

En radikal grupp medlemmar i SAP och det socialdemokratiska ungdomsförbundet kom genom sin opposition mot partiledningens borgfredspolitik, i samband med det första världskriget, att bli en del av den radikala vänster inom den europeiska arbetarrörelsen som motsatte sig Andra internationalens förräderi i augusti 1914.

Gruppen kom att samlas kring ungdomsförbundets tidning *Stormklockan*, som under kriget bl a samarbetade med ledande bolsjeviker (Bucharin, Zinovjev).

Vid den första samlingen av motståndare till socialchauvinismen, som ägde rum i Zimmerwald i Schweiz i september 1915, deltog två svenska delegater. Ture Nerman och Otto Grimlund representerade både det svenska och det norska ungdomsförbundet och stödde konferensens vänster, dvs den av Lenin anförda grupp som förordade en revolutionär defaitistisk ståndpunkt. Det förefaller dock inte som om den skarpa uppdelning av krigsmotståndare i revolutionärer som centrister som Lenin gjorde till fullo förstods av den svenska vänstern.

Den politiskt mest framträdande inom oppositionen blev Zeth ”Zäta” Höglund, som genom sin kamp mot militarismen under kriget vann europeisk ryktbarhet (inte minst till följd av det fängelsestraff han dömdes till till följd av den av ungdomsförbundet arrangerade Arbetarfredskonferensen i Stockholm 1916). Den svenska arbetarrörelsens vänster utgjorde, vid sidan av bolsjevikerna och spartakisterna, en betydelsefull del av det radikala motståndet mot det imperialistiska kriget.

1917 kulminerade motsättningarna inom SAP. I februari sprängdes partiet och i maj konstituerades *Socialdemokratiska vänsterpartiet*.

Det nybildade partiet utgjorde en koalition av alla radikala grupper inom svensk arbetarrörelse, med undantag för syndikalisterna och anarkisterna. Dess program motsvarades av det namn som antogs vid den första kongressen – dvs en socialdemokratisk vänsterpolitik. Det var ännu inte fråga om en konsekvent kommunistisk politik. I samband med anslutningen till Komintern vid dess grundande 1919, ägde den första partisprängningen rum, då de som inte var beredda att ta steget över till Komintern avsplittrades.

Anslutning till Komintern

Eftersom den ryska revolutionen hade attraherat ett brett spektrum av grupperingar inom den internationella arbetarrörelsen skärptes kraven för medlemskap av Kominterns tredje kongress 1921. Till och med gamla förhårdade reformister försökte, på grund av bolsjevismens

popularitet bland arbetarmassorna, framställa sig som anhängare till Komintern. De så kallade 21 teserna, som specificerade villkoren för medlemskap, avskilde ytterligare en grupp inom det svenska partiet ("vennerströmmarna"). Som en följd av de nya villkoren för medlemskap bytte partiet namn till *Sveriges Kommunistiska Parti, sektion av Kommunistiska internationalen*. Avskiljandet av reformistiska och centriska element från SKP innebar dock inte att partiet isolerades i en självförhärligande sektarism. Kominterns proletära enhetsfronttaktik tillämpades framgångsrikt och vid otaliga tillfällen lyckades SKP genomföra enhetsaktioner med syndikalister, anarkister och radikala socialdemokrater (särskilt inom fackföreningarna). Liksom i andra länder vann Komintern även i Sverige viktiga företrädare för anarkismen och syndikalismen – bl a Hinke Bergegren.⁴

4. Stalinismen

Partiets övergång och konsolidering kring en principfast kommunistisk politik fullbordades dock aldrig. Istället drogs SKP in i den process som skulle leda till Kominterns urartning, och som bottnade i dialektiken mellan det revolutionära efterkrigsuppsvingets nederlag i väst- och centraleuropa och Sovjetunionens byråkratiska urartning.

Nederlagen och bakslagen för kommunistpartierna i Bulgarien och i synnerhet Tyskland 1923, och den efterföljande stabiliseringen av Weimarrepubliken, innebar slutet på den första verkligt stora klasskampsvågen under 1900-talet.

Nederlagen kom att underblåsa byråkratiseringsprocessen i det sovjetiska kommunistpartiet, i synnerhet som partiet förlorat större delen av sin sociala bas i det blodiga inbördeskrig som följt på revolutionen. Blint kom delar av partiledningen att förstärka denna process genom att söka stöd hos de byråkratiska elementen.

Bättre blev det inte av att partiets och sovjetstatens mest auktoritativa ledare, Lenin, tvingades lämna den politiska scenen i förtid till följd av sin sviktande hälsa. Och det i en situation när han börjat bli klar över vidden av det hot byråkratiseringsprocessen utgjorde och börjat förbereda en motoffensiv mot byråkratins ledare.

Från 1923 styrdes det sovjetiska kommunistpartiet i realiteten av ett "triumvirat" bestående av Zinovjev, Kamenev och Stalin, partiets generalsekreterare som Lenin velat avsätta. Det var första steget på den väg av principlöst manövrerande, byråkratiska klickbildningar och utrensningar av oppositionella kommunister som skulle sluta med Stalins brutala diktatur i mitten av 30-talet.

Partisplitringen 1924

Det var ofrånkomligt att Komintern skulle dras in i denna urartningsprocess.

Även i Sverige kom en betydande grupp att hamna i motsättning till det sovjetiska triumviratet, med ordföranden Zeth Höglund och partisekreteraren Fredrik Ström i spetsen, utan att för den skull stödja den ryska Vänsteroppositionen som formerats i opposition till triumviratet och vars ledande talesman var Leo Trotskij, den jämte Lenin internationellt mest kände bolsjevikledaren.

Ett viktigt element i motsättningarna kom att bli Höglunds kritik av EKKI:s (Kominterns ledning, vanligtvis benämnd efter dess tyska initialer) agerande gentemot Norska Arbeiderpartiet (DNA).

⁴ Om SKP/VPK:s historia, se [Zenit om SKP/VPK – en artikelsamling](#) och [KOMMUNIST om SKP/Vpk](#). Dessa artikelsamlingar behandlar den svenska kommunistiska rörelsens historia fram till mitten av 1970-talets historia, dvs täcker i stort sett hela den period som behandlas i fortsättningen.

Det centristiska DNA hade anslutit sig till Komintern men vägrade att följa en rad av de beslut som KI:s kongresser antagit. Som svar uteslöt EKKI majoriteten av DNA. Höglund protesterade öppet mot beslutet med motiveringen... och avgick ur EKKI.

Dock är det svårt att urskilja några avgörande och betydelsefulla principiella meningsskiljaktigheter mellan de stridande falangerna i det svenska partiet, annat än frågan om graden av uppslutning bakom EKKI-majoriteten. I grund och botten var det en konflikt mellan två centristiska grupperingar om makten över partiet, en konflikt som underblåstes av EKKI och i synnerhet dess skandinaviska representanter (Kuusinen, Hansen, Linderot).

Efter splittringen 1924 upprätthöll Höglund och Ström under mindre än ett år, ett parti med samma namn som Kominterns officiella sektion: SKP. Därefter återgick ”höglundarna” till SAP och kapitulerade helt och hållet inför dess reformistiska ledning och politik under slagord om ”socialistisk samling”. Höglund slutade som devot biografiker över sin gamle motståndare Branting och socialdemokratiskt borgarråd i Stockholm.

Partisplittringen 1929

Mot slutet av 1920-talet hamnade den nya partiledningens majoritet i konflikt med Kominternledningen, eller rättare sagt dess stalinistiska del – som hamnat på konfliktkurs med sina moderata allierade (Bucharin och hans meningsfränder) i den sovjetiska ledningen. Ställda inför de växande ekonomiska och politiska problem som deras egen – av Bucharin formulerade – politik gett upphov till, tillgrep Stalins anhängare allt mer drastiska byråkratiskt-diktatoriska metoder för att ”lösa” problemen – tvångskollektivisering i masskala, forcerad industrialisering i – orealistiskt – hög takt och undertryckande av den moderata gruppen och dess ståndpunkter. De drastiska åtgärderna motiverades av en allt radikalare fraseologi som hämtade en del av sina argument från den undertryckta partivänstern utan att denna för den skull rehabiliterades.

Eftersom Bucharin spelat en ledande roll inom Komintern från mitten av 20-talet och framåt, var det oundvikligt att den drogs in i konflikten. Även Kominterns ståndpunkter radikaliseras i en gradvis alltmer apokalyptisk riktning. Kapitalismen befann sig i en ”tredje period” som karaktäriserades av alltmer tillspetsade motsättningar. Stalingroupens anhängare inom Komintern uppmuntrades att gå till angrepp på Bucharins verkliga (eller inbillade) meningsfränder inom Komintern, däribland SKP-ledningen.

SKP-ledningens majoritet kunde dock påräkna stöd från majoriteten av medlemmarna och stalinisternas talan kom därför att föras av en minoritet. Motsättningarna mellan den gamla ledningen (sedermera betecknade som ”kilbomare”) och Kominternledningen och dess svenska anhängare (senare kallade ”sillénare” efter dess ledande talesman Hugo Sillén) koncentrerades snabbt till frågor som socialdemokratins roll och kommunisternas taktik för att bryta dess inflytande. Debattens alltmer hätska karaktär gjorde till slut splittringen oundviklig.

Partisprängningen på hösten 1929 var en definitiv vattendelare i partiets utveckling. Kärntruppen av dem som lämnade Komintern tillhörde en generation som formats politiskt före den ryska revolutionen och Kominterns tillkomst. Omvänt var majoriteten av dem slöt upp bakom Komintern människor som formats till att betrakta Sovjetunionen som ett revolutionärt föredöme, och som inte förstod vidden av det förfall som revolutionen genomgått. De blev lätta offer för en politik som inte längre hade till syfte att kämpa för arbetarklassens frigörelse utan istället syftade till att gynna sovjetbyråkratins intressen.

Tredje perioden

Sillénarna genomgick hela den stalinistiska ”tredje periodens” katastrofala politik. Envetet fortsatte det att upprepa Kominterns sekteristiska formler:

”Att den socialdemokratiska regeringen och socialfascismen överhuvudtaget även här i landet är fascismens vägröjare är ju klart. Man kan konstatera att socialdemokratien i Sverige i flera fall distanserat den tyska socialdemokratien som bär huvudansvaret för fascismens seger i Tyskland”, hävdade partiledaren Sven Linderot 1934. Ett år efter att nazisterna gripit makten i Tyskland och undertryckt hela den tyska arbetarrörelsen!

På det fackliga planet kom sillénarna att propagera skapandet av nya ”röda” fackföreningar eller oppositionsgrupper (*Röda Fackoppositionen* – RFO), vars huvuduppgift snarare var att föra kamp mot socialdemokratien, syndikalismen, och kilbomarna än mot kapitalisterna.

Som en följd av den oförblommade sekterismen kom partiet att alltmer marginaliseras som politisk kraft inom arbetarrörelsen.

Folkfrontspolitik

Det var först i och med den så kallade folkfrontspolitiken som partiet lyckades återta förlorat utrymme.

Över en natt förvandlades socialdemokratien från en fiende till en allierad. Men inte bara den, nu skulle man till och med bygga allianser med den ”demokratiska” delen av borgarklassen gentemot den ”fascistiska” delen av den. I svensk tappning blev det med Hilding Hagbergs ord:

”Sveriges arbetare står inte idag inför valen mellan socialism och kapitalism. För dagen har tyngdpunkten i den samhälleliga maktkampen förskjutits till att gälla frågan demokrati eller fascistisk diktatur.”

I praktiken innebar det att arbetarklassens intressen underordnades den ”demokratiska” bourgeoisin i en situation när stora arbetargrupper hade eller höll på att radikaliseras av depressionen och hotet från de bruna kolonnerna.

Problemet för SKP var att den socialdemokratiska ledningen inte var intresserad av något samarbete. Även inom SAI var de svenska socialdemokraterna bestämda motståndare till allt samarbete med Komintern och kommunistpartierna.

När frågan om samarbete mellan SAI och Komintern diskuterades i SAP:s partistyrelse i oktober 1935 deklarerade Per-Albin Hansson: ”Det bästa vi gjort ... var då vi gävo våra representanter det bestämda beskedet att de ej fingo gå med på att internationalen idkade samröre med kommunisterna.”

Molotov-Ribentrop-pakten

Helt överrumplande slöt Stalin i augusti 1939 en pakt med Hitler och försatte kommunistpartierna i en generande situation. Gårdagens fiende var plötsligt dagens allierad.

För SKP:s del kom tvånget att försvara paktens, de sovjetiska invasionerna av Polen, de baltiska staterna och, kanske mer än något annat, det finsk-sovjetiska kriget 1939-40, att utlösa en våldsam hets mot partiet. Det ställdes till och med förslag om att förbjuda partiet.

I praktiken innebar Hitler-Stalin-pakten att SKP i likhet med kommunistpartierna i en rad länder ställdes inför en avsevärd medlemsavtappning, då en mängd medlemmar övergav partiet i förbittring eller demoralisering över sveket mot den antifascistiska folkfrontspolitiken.

Folkfront på nytt

Den 22 juni 1941 befriades SKP och den övriga stalinistiska rörelsen från den tvångströja som Stalins pakt med Hitler innebar, när den senare släppte loss sin väldiga krigsmakt mot Sovjetunionen i ett överrumplingsangrepp.

Först såg ”Operation Barbarossa” att utvecklas till samma promenadseger som kampanjerna i väst. Men från årsskiftet 1942-43 var det uppenbart att krigslyckan höll på att vända för Tredje riket. Efter den tyska kapitulationen vid Stalingrad och Hitlers nederlag i det jättelika pansarslaget om Kursk på sommaren 1943, låg initiativet helt i Röda arméns händer ända fram till stormningen av Berlin på våren 1945.

Som ett resultat av Sovjetunionens växande prestige, missnöjet med samlingsregeringen och socialdemokratins ansvar för den, växte SKP:s inflytande. 1944 uppnådde partiet sitt bästa valresultat någonsin då det erhöll 11,3 procent.

Samtidigt som det försökte samla upp missnöjet i arbetarleden med den socialdemokratiska klassarbetarspolitiken friade SKP energiskt till SAP-ledningen. Inte minst anslöt det sig till SAP:s statsinterventionistiska så kallade Efterkrigsprogram från 1944 vars syfte var att möta en väntad efterkrigsdepression. Partiledningen började också spekulera om en ”vänsterregering”.

Kallt krig

Optimismen i de kommunistiska leden skulle snabbt tystna när gårdagens allierade raskt förvandlades till dagens fiender. För såväl SKP som de övriga kommunistpartierna var det en rejäl kalldusch. De var inte på något sätt förbereda på den snabba omkastningen av det politiska klimatet utan hade invaggat sig själva i illusioner om att de skulle uppfattas som respektabla partier.

Under det kalla krigets våldsamma hets maldes SKP:s inflytande obönhörligt ned. Det befann sig också med ryggen mot väggen. Samtidigt som det ivrigt framhärjade i att det var ett demokratiskt parti försvarade det reservationslöst den stalinistiska diktaturen i Sovjet, som under den åldrande Stalin blev alltmer nyckfull. Det var en lätt sak för den dåvarande socialdemokratiske partiledaren Tage Erlander att 1948 mana den (s)-märkta fackliga byråkratin att förvandla ”fackföreningarna till ett slagfält mot kommunisterna”.

Inte ens Stalins död i mars 1953 gjorde någon skillnad. SKP:s hyllning till den döde diktatorn visste inga gränser. I en appell skrev SKP:s centralkommitté:

”En stor och smärtsam förlust har drabbat hela den framstegsvänliga mänskligheten. Stalin är död. Vår tids störste folkledare och statsman, den socialistiska samhällsvetenskapens geniale mästare, kommunismens banérförare har gått ur tiden.”

I själva verket befann sig Sovjetunionen i en återvändsgränd till följd av den stalinistiska diktaturen. Reformen var av nöden och Stalins efterträdare slog in på en försiktig reformkurs. Bara några månader efter Stalins död kom en tydlig signal om hur lättantändlig situationen var.

I mitten av juni revolterade de östtyska arbetarna mot den stalinistiska östtyska ”arbetar-regeringens” utsvettningsspolitik, och de sovjetiska grupper som var stationerade i landet fick rycka in för att rädda regimen.

Men detta kunde man givetvis inte läsa i SKP:s press. Partitidningen *Ny Dags* ”specielle korrespondent” ljög friskt:

”De oroligheter som förekom i Berlin på onsdagen var inga ‘arbetardemonstrationer’ som den borgerliga pressen försökte göra gällande i propagandasyfte. Oroligheterna var organiserade av

amerikanarna och deras hantlangare i Västberlin som till varje pris vill hindra Tysklands enande på fredlig och demokratisk väg.”

Med förhinder

1956 höll det sovjetiska kommunistpartiet sin 20:e partikongress och vid en sluten session gick partiets generalsekreterare Nikita Chrusjtjov till överraskande angrepp på Stalin.

Trots att representanter för SKP bevistade kongressen blev de inte informerade om Chrusjtjovs uppgörelse med Stalin, utan partiledningen informerades först efteråt av den sovjetiska ambassaden i Sverige.

SKP-ledningens omedelbara reaktion blev att ligga lågt. En av partiets ledande intellektuella, Harald Rubinstein, karaktäriserade senare mycket träffande dess reaktion:

”När partiet äntligen fick hjälp med att veta, så sades strängt bara vad som bedömdes som ofrånkomligt. Hela problemkomplexet sopades raskt in under mattkanten, diverse lik låstes in i garderoben och personkulten fördömdes i vederbörlig ordning. Nu skulle allt säkert vara bra igen.”

SKP:s 20:e kongress

Mot slutet av 50-talet var partiet rejält nergånget. Medlemmarnas och väljarnas medelålder var hög. Partiets traditionella fästen låg i avfolkningsbygderna och inte i de expanderande industriregionerna. Dess ungdomsförbund som nu gick under namnet *Demokratisk Ungdom* (DU) och som presenterades som en ”en partipolitiskt fristående ungdomsorganisation, som kämpar för fred, vårt lands nationella frihet, demokrati och en lycklig framtid” förde en ytterst tynande tillvaro. Av allt att döma var det bara en tidsfråga innan SKP reducerats till en obetydlig sekt i politikens utkanter.

Många av partiets medlemmar var inte omedvetna om de dystra framtidsutsikterna, men partiets ledning dominerades fortfarande av 1929 års män som likt partiledaren Hilding Hagberg var fostrade till obetingad följsamhet mot Moskvas påbud.

Efter tillbakagången i kommunalvalet 1962 när partiet bara fick 3,8 procent av rösterna samtidigt som socialdemokraterna gick framåt, började det gnissla på allvar i leden.

Inför partiets 20:e kongress i januari 1964 utbröt en frän debatt om partiets uteblivna framgångar och orsakerna till detta. För ett ögonblick såg det ut som om partiet hotades av en sprängning.

På kongressen avgick Hilding Hagberg mer eller mindre motvilligt och ersattes som partiordförande av Carl-Henrik Hermansson som börjat sin politiska karriär som socialdemokrat men vunnits över genom SKP:s folkfrontspolitik. Han hade blivit en av partiets ledande intellektuella.

Hermansson såg ut att innebära en rejäl ansiktslyftning av partiet. Det var dock fråga om en mycket partiell ansiktslyftning. Merparten av den gamla partiledningen återfanns i den nyvalda partistyrelsen. Hermansson själv hade också spelat en alltför framträdande roll under det gamla gardet för att kunna frisvära sig från medansvar för den förda politiken.

Ett svenskt SF

I boken [Vänsterns väg](#) hävdade den nye partiordföranden 1965 att både de kommunistiska och socialdemokratiska partierna var föråldrade och att det istället behövdes ett brett socialistiskt löntagarparti.

Vägen dit skulle antingen gå genom att SAP gick till vänster eller att det skapades ”ett parti på socialistisk grundval som i sig förenar – i allians eller i ett enhetligt parti – det kommunistiska partiets medlemmar och radikala socialdemokrater”. Med andra ord argumenterade den nye

partiledaren fört skapandet av ett svenskt socialistiskt folkparti, något som för övrigt krävts i debatten inför den 20:e partikongressen.

I Danmark hade den förre partiordföranden för det danska kommunistpartiet, Aksel Larsen, grundat ett nytt parti efter att ha uteslutits ur DKP. Det nya partiet *Socialistisk Folkeparti* fick 6,1 procent i valet 1960. I Norge hade uteslutna socialdemokrater kring tidskriften *Orientering* bildat ett liknande parti med samma namn. Även det fick förhållandevis stort stöd i valet 1961 (5,5 procent).

Ett försök gjordes också med lanseringen av *Socialistiska Förbundet* i början av 1967. Enligt programförklaringen skulle SF:s uppgift vara ”att samla den nya vänstern och bidra till arbetarrörelsens ideologiska och organisatoriska förnyelse och aktivering” utan att för den skull vara ett politiskt parti.

SF krävde också att SKP och SAP skulle komma överens om en teknisk valsamverkan inför valet 1968 under gemensam partibeteckning med rätt att fritt ställa upp under listor under den gemensamma beteckningen.

Men det ville sig inte. SF avvecklades vid årsskiftet 1968-69 efter att ha visat sig vara ett dödfött projekt. De fåtaliga socialdemokrater som anslöt sig uteslöts ur SAP.

I bakvatten

Mot senare delen av 60-talet började ungdoms- och studentradikaliseringen ta sig öppna politiska uttryck. Speciellt var det ett område som hamnade i fokus och stimulerade radikaliseringen: Indokina. Där försökte världens mäktigaste imperialistiska stat slå ned en stalinistledd nationell befrielseströrelse.

SKP, som vid 1967 års kongress döpt om sig till Vänsterpartiet kommunisterna, hamnade helt på efterkälken. Dess inledningsvis tveågsna hållning till att öppna för USA:s imperialistiska intervention gjorde att solidaritetsarbetet istället kom att domineras av de svenska maoisterna.

Bättre blev det inte när Kreml lät Warszawa-paktens styrkor invadera Tjeckoslovakien i slutet av augusti 1968 för att kväsa ett försök från den tjeckoslovakiska byråkratin under ledning av Alexander Dubcek att modernisera ett stelbent stalinistiskt system som hamnat i en återvändsgränd.

Vpk-majoriteten, som haft sympatier för de tjeckoslovakiska reform-anhängarna, tog chockat avstånd från invasionen. Trots partiets avståndstagande kunde det inte undgå effekterna av dess långa identifiering med stalinismen. Valet, som ägde rum kort efter invasionen, blev en nästintill katastrof för partiet som rasade ner till 3 procent.

Trots sitt avståndstagande från invasionen beslöt partiledningen helt inkonsekvent att återuppta kontakterna med det tjeckoslovakiska kommunistpartiet, som var i full färd med att rensa ut alla reformanhängare. Partiets internationella sekreterare Urban Karlsson skickades att delta som vpk:s representant på det tjeckoslovakiska kommunistpartiets 14:e kongress, vilken hade till uppgift att legitimera ”normaliseringen” som den makabra termen löd.

Som om detta inte vore nog kom vpk:s ungdomsförbund, omdöpt till Vänsterns ungdomsförbund (Vuf), att snabbt fjärma sig från moderpartiet under intryck av ungdomsradikaliseringen. I början av 1970 bröt det med moderpartiet och majoriteten anslöt sig till maoismen. (Se vidare längre ned.)

Vpk försökte ersätta Vuf med ett nytt ungdomsförbund, Kommunistiska ungdomsförbundet, som länge framstod som en blek skugga av moderpartiet.

Återtagen terräng

Under press av de centristiska grupper som tog form i slutet av 60-talet och den ökade militansen på arbetsplatserna – vars start- och högsta punkt var den stora gruvarbetarstrejken vintern 1969-70 – i början av 70-talet lade sig Vpk till en radikalare profil utan att för den skull bryta med sitt förflutna.

När sedan luften börjar gå ur de olika centristiska grupperna framemot mitten av 70-talet började Vpk att återta det utrymme det förlorat till dessa grupper, inte minst genom att dra till sig aktivister från dessa grupper och från den allmänna ”vänstermiljön” av olika solidaritetsorganisationer med mera.

I motsats till de centristiska propagandagrupperna hade Vpk både nationell trovärdighet i kraft av sin parlamentariska representation och dessutom möjligheter att upprätthålla en nationell närvaro genom de inkomster detta medförde för partikassan.

Under tryck från såväl de centristiska smågrupperna och socialdemokratin, försökte partiets majoritet trevande finna en mer ”självständig” profil i förhållande till de mer miskrediterade stalinistregimerna i bl a Sovjetunionen, öst- och centraleuropa. Samtidigt, och som ett slående bevis för hur opportunistiskt motiverad dess ”självständighet” egentligen var, hade partiet inte några som helst hämningar att framträda som en kritiklös hejarklack till den kubanska versionen av stalinism eller de småborgerliga radikala ledarskap runt om i tredje världen som ofta öppet hyllade Sovjetunionen och andra stalinistregimer i utbyte mot politiskt och materiellt stöd – och som mer än ofta undertryckte alla kritiska röster inom sina egna led eller inom de områden de eventuellt kontrollerade.

Eftersom illusionerna inom såväl ”vänstermiljön” som bland radikala socialdemokrater var stora om dessa regimer, kunde inte den förtäckta och opportunistiska uppslutning bakom den stalinistiska byråkratin och dess småborgerliga allierade, skada partiet. Tvärtom fungerade dess utrikespolitiska ”militans” ofta som en ursäkt för många inom ”vänstern” att stödja partiet trots dess tandlösa roll på det inrikespolitiska fältet.

Partisplittring

Denna process av verbal radikaliserings och viss organisatorisk uppryckning kunde inte annat än förvärpa konflikterna mellan de ”Moskvatrogna” eller ”traditionalisterna” och majoriteten.

Gradvis började den moskvatrogna flygeln att bygga upp en fraktion som agerade alltmer öppet och använde *Norrskensflamman* som sitt fraktionsorgan. Den föga upplyftande striden, där de organisatoriska manövrerna och invektionen var legio, kulminerade 1977.

De moskvatrogna genomförde då en öppen brytning och bildade Arbetarpartiet kommunisterna, som aldrig blev mer än en liten spillra. Kombinationen av dess band med de misskrediterade stalinistiska regimerna, avsaknaden av tydliga skiljelinjer i förhållande till vänsterpartiet, och, från mitten av 80-talet, de stalinistiska regimernas öppna kris och förtvivlade reformförsök, blev APK övermäktigt. *Norrskensflamman* bröt sig sedermera loss och började aspirera på att bli Vänsterpartiets nya husorgan efter den nedlagda *Ny Dag*.

Vpk kunde snabbt kompensera medlemsförlusten, men trots att det nu blivit av med den sovjetiska byråkratins ohämmade hejarklack, fortsatte partiet att spela en blek roll i klasskampen till följd av sin politiska heterogenitet.

Vänsterpartiet

1989-1991 kollapsade de byråkratiska regimerna i Östeuropa och Sovjetunionen.

Kombinationen av den sovjetiska perestrojka- och glasnost-politiken som tog sin början i mitten av 80-talet, den långvariga ekonomiska stagnationen och trycket från den långvariga

kapitalistiska högkonjunkturen fick dem att brista likt övermogna frukter när befolkningen väl kom i rörelse bakom krav på demokrati.

För vpk blev denna utveckling en traumatisk upplevelse. Vid dess kongress i maj 1990 förkastade partiet sitt gamla program – som bara hade några år på nacken – och antog ett antal vaga ”grundsatser” som utgångspunkt för arbetet på ett nytt program. Med knapp majoritet beslöt också kongressen att avskaffa ”kommunisterna” i sitt namn.

Idag framstår vänsterpartiet för många som ett parti som verkligen gjort upp med sitt förflutna, något som tillsammans med det stora missnöjet med socialdemokratiens politik efter dess återkomst till regeringsmakten 1994, renderat partiet ett markant ökat stöd.

Brottet med de stalinistiska regimerna har dock inte på något sätt förändrat de grundläggande drag stalinismen gav upphov till hos partiet: en byråkratiserad partiapparat, djupgående teoretisk hållningslöshet och politisk opportunistisk – allt utom konsekvent revolutionär politik.

5. Socialistiska Partiet

Den uteslutna majoriteten vid partisprängningen 1929 – kilbomarna – bytte i början av 30-talet namn till Socialistiska Partiet efter att ha gått samman med en utbrytning ur den göteborgska socialdemokratin ledd av Albin Ström. Under större delen av 30-talet var det det största partiet till vänster om SAP.

Ett centristiskt parti

SP:s politik i förhållande till socialdemokratin, frågor om revolutionär strategi och taktik, Italiens krig mot Abessinien, kampen mot fascismen osv, var djupt opportunistisk.

I grund och botten var SP ett centristiskt parti av samma slag som dess allierade i den så kallade Londonbyrån, det brittiska ILP, det spanska POUM, det franska PSOP osv.

I dess propaganda och program och praktik blandades revolutionära slagord (”arbetarenhet mot fascismen” osv) med en total avsaknad av strategiskt tänkande (dess program var bara en ny variant av det gamla Erfurtprogrammet med dess uppdelning i minimi- och maximikrav).

I flera av 1930-talets avgörande frågor uppvisade partiet en fullständig oförmåga att med marxismens verktyg analysera utvecklingen och dra revolutionära slutsatser.

När exempelvis dess politiska stöd till klicken runt Stalin, som kombinerades med total tystnad om eller avståndstagande från Trotskijs uppfattningar, blev ohållbar i samband med de första Moskvarättegångarna 1936, anammade SP snabbt en statskapitalistisk analys av den stalinistiska kontrarevolutionen. I likhet med alla centristerna gjorde SP aldrig någon självkritisk genomgång av sin tidigare politik av stöd till alliansen mellan Bucharin och Stalin.

Från centrism till nazism

SP splittrades 1938 på frågan om hållningen till SAP, och stora delar av partiledningen med Kilbom i spetsen övergick till SAP och den öppna reformismen. En allt mindre grupp kring Nils Flyg förde partiet vidare, men kom inom loppet av några år att utvecklas från centrism till nationell socialism (nazism).

Ett avgörande steg på denna väg var Stalins invasion av Finland 1939. Istället för att fördöma invasionen som ett utslag av byråkratisk äventyrspolitik, utan att för den skull ge något som helst stöd till den finska borgarklassen, slöt det Flyg-ledda SP upp bakom den finska bourgeoisin och hjälpte till att mobilisera stöd för det ”finska broderfolket” gentemot den ”nazikommunistiska angriparen”.

Det dröjde inte länge förrän partiet att yttra sig i alltmer positiva ordalag om nazismen. På partiets kongress i november 1941 – när Tredje riket såg ut att vara i full färd med att besegra

Sovjetunionen – förklarade Flyg att nazismen ”är i full färd med att utvecklas, från national-socialism i tysk bemärkelse till europasocialism, icke täckande vårt begrepp av socialism men dock”. Inför 1:a maj 1943 förklarade partiet öppet att Tredje riket lagt ”grunden till ett socialistiskt Europa”. Partiet anslöt sig dessutom öppet till den nazistiska antisemitismen. I riksdagsvalet 1944 var en av parollerna: ”Död åt internationell judisk storfinans i vars spår endast följer krig och revolutioner.” En formulering som framstår som desto kusligare som nazisternas utrotningskampanj pågick för fullt.

Följden av denna marsch ut på yttersta högerkanten kunde bara bli en. I 1940 års riksdagsval föll partiets röstetal från drygt 130 000 i valet 1936 till mindre än 20 000 och det förlorade sina resterande sex riksdagsplatser. Det förtroende SP hade haft inom arbetarklassen var förbrukat.

1943 avled Nils Flyg men SP skulle överleva fram till 1945 då det slutgiltigt kollapsade, en förvriden skugga av vad det en gång varit.⁵

6. Vänstersocialistiska Partiet

När Flygs ståndpunkter började bli uppenbara, inte minst då partiets tidning under det finska vinterkriget krävde att den borgerliga staten skulle undertrycka SKP, bröt sig en grupp ur och bildade det *Vänstersocialistiska Partiet* (VSP) 1940.

VSP kom att präglas av Albin Ström och var i huvudsak koncentrerat till Göteborg, där Ström hade sitt starkaste stöd. Det överlevde inte heller Albin Ströms död 1963.

1945 bröt ett antal medlemmar, däribland Evald Höglund och Anton Nilsson med VSP till följd av Ströms glidning i proallierad riktning.

7. RSP

Evald Höglund blev en av initiativtagarna till *Revolutionära Socialistiska Partiet* (RSP) som grundades 1950. Gruppen gav ut två nummer av tidningen *Internationalen* och utvecklade stor aktivitet kring hamnarbetarstrejken i Stockholm 1951. I fullmäktigevalet i Stockholm 1950 erhöll partiet drygt 1 900 röster.

Men RSP:s aktiviteter fick dock ett ganska snabbt slut. Organisationen beordrades av FI-ledningen att gå in i SAP och där bedriva fraktionspolitik (entrism) trots att så gott som hela organisationen var emot denna inriktning.

Faktum är att den politik som Fjärde internationalens ledning anammat inte bara kom att spela en ödesdiger roll i RSP:s utveckling utan för hela den trotskistiska rörelsens utveckling. FI-ledningen visade sig nämligen oförmögen att på ett riktigt sätt korrigera Trotskijs och Kriskonferensens perspektiv för utgången av det andra världskriget.

FI:s efterkrigsprognos

Detta perspektiv gick ut på att det imperialistiska kriget skulle leda till:

- en våg av revolutionära resningar i länder som Tyskland, Frankrike, Italien med flera, i vilka FI skulle kunna komma att framträda som en revolutionär ledning;
- stalinismens undergång genom en politisk revolution i Sovjetunionen och proletära revolutioner i väst- och centraleuropa;

⁵ Om SP, se Bernt Kennerström, [Mellan två internationaler - Socialistiska Partiet 1929-1937](#) och Håkan Blomqvist, [Gåtan Nils Flyg och nazismen](#).

- de borgerliga demokratierna skulle omvandlas till totalitära regimer av den härskande bourgeoisin. Alla dessa tre bärande komponenter i Trotskijs perspektiv förverkligades inte. Istället kom utvecklingen att ta ett helt annat förlopp:
- Den revolutionära vågen visade sig ytterligt svag i Tyskland och en rad andra viktiga länder;
- detta berodde inte minst på stalinismens överlevnad och förstärkning. Den stalinistiska regimen i Sovjetunionen lyckades hålla sig kvar vid makten genom en kombination av terror, manipulation av nationalistiska stämningar, avsaknad av alternativ och den fysiska och psykiska utmattning som kriget innebar för arbetarklassen i Sovjetunionen. Inte minst spelade den nazistiska terrorns oerhörda brutalitet en viktig roll för att skapa uppslutning bakom den stalinistiska regimen. Den sovjetiska Röda armén kom också att spela en nyckelroll för utvidgandet av den stalinistiska byråkratins makt i öst- och centraleuropa. Till detta kom också den prestige de stalinistiska kommunistpartierna vunnit inom arbetarklassen i de kapitalistiska länderna de kapitalistiska länderna i Europa för sin kamp mot nazismen – om än på en borgerligt demokratisk plattform.
- Med hjälp av den nordamerikanska bourgeoisin – och inledningsvis även med hjälp av Kreml och dess underhuggare i ledningen för de västeuropeiska kommunistpartierna kunde den västeuropeiska bourgeoisin rekonstruera den borgerliga demokratin i sina länder. Däremot misslyckades bourgeoisin att återta makten i de länder som kontrollerades av Röda armén, med undantag för Österrike (- främst till följd av att den snabbt uppflammande konflikten mellan den nordamerikanska imperialismen och Kreml drev den senare i rent självförsvar att från 1948 störta eller exproprierade bourgeoisin i dessa länder och upprätta en rad degenererade arbetarstater som nästan in i minsta detalj kopierade den stalinistiska regimen i Sovjetunionen.)

En sådan falsifiering av det perspektiv som legat till grund för FI:s politik krävde givetvis en kraftig korrigerande av det. En sådan genomfördes dock inte av den andra världskongressen 1948. Istället hävdade man dogmatiskt att det gamla perspektivet fortfarande var relevant.

I och med det stod FI utan perspektiv och program som svarade mot den faktiska utvecklingen. Denna bräckliga grund för FI:s verksamhet kom att raseras av de händelser som följde på den andra världskongressen och bana väg för dess övergång till centristiska positioner.

Ett av de avgörande stegen bort från trotskismen blev FI-ledningens ställningstagande till brytningen mellan Stalin och Tito som blev offentlig sommaren 1948. En brytning som för första gången ställde en stalinistisk regim mot en annan.

Hela FI-ledningen grep omedelbart tag i det halmstrå som verkade erbjudas. Här var äntligen den kris för stalinismen som förutspåts ända sedan 1938!

FI och Tito versus Stalin

Det jugoslaviska kommunistpartiet som man fram till brytningen karakteriserat som ett stalinistiskt parti förvandlades i FI-ledningens ögon till ett centristiskt parti. Genom sin revolt mot Kreml kunde det ju bara inte vara ett stalinistiskt parti (- som ju enligt andra världskongressen karakteriserades av att de var underordnade Kreml). Denna karakterisering av det jugoslaviska kommunistpartiet, som var lika toppstyrt och odemokratiskt, och lika fientligt mot varje uttryck för självständig organisering inom arbetarklassen, som dess sovjetiska motpart, stöddes av alla tongivande ledare inom FI.

Inte nog med det. FI:s ledning reviderade sin tidigare analys av den utvecklingen i Jugoslavien. Partisankriget blev till en ”proletär revolution” och den bonapartistiska statsapparaten som byggts upp, och över vilken arbetarklassen saknade allt reellt inflytande, förklarades vara en arbetarstat som led av byråkratiska deformationer. Pablo och en rad andra

FI-ledare satte inte bara upp Titos porträtt på väggen bredvid Trotskij, de tog också initiativ till att skicka arbetsbrigader och delegationer till det ”revolutionära Jugoslavien”.

Den obesvarade uppvaktningen av Tito fick dock ett abrupt slut när denne ställde sig bakom den USA-ledda FN-interventionen i det koreanska inbördeskriget till försvar av USA:s marionettregim mot den degenererade koreanska arbetarstat som skapats i norra delen av landet.

Entrism av speciell typ

Parallellt med ställningstagandet i den jugoslavisk-sovjetiska konflikten, och inte minst mot bakgrund av det allt hätskare kalla kriget med dess överhängande hot om ett nytt storkrig, utvecklade FI:s generalsekreterare och en av dess ledande teoretiker, Michel Raptis (mera känd under sin pseudonym Pablo), ett perspektiv där världsrevolutionen skulle frambringas av motsättningarna mellan arbetarstaterna (med Sovjetunionen i spetsen) och den aggressiva amerikanska imperialismen.

Det världskrig som Pablo väntade sig inom en snar framtid, skulle sammansmälta med revolutionen i ett globalt inbördeskrig. Arbetarstaterna med sina stalinistiska byråkratier, arbetarklassen i de imperialistiska länderna och de koloniala massorna skulle representera den revolutionära sidan. Krigets snara ankomst skulle dock förhindra skapandet av trotskistiska masspartier. Detta gjorde inte så mycket, eftersom Pablo hade upptäckt att centrister – och denna term användes ibland för att beteckna rent reformistiska krafter – under exceptionella omständigheter skulle kunna leda revolutionen till seger. De små trotskistiska styrkornas centrala taktiska uppgift skulle därför vara att genomföra en ”verklig integration” i massrörelsen, för att befinna sig i bästa möjliga position att vara med och påverka den fortsatta utvecklingen. I praktiken innebar det att trotskisterna skulle gå in i de reformistiska och (om möjligt) stalinistiska masspartierna och där invänta den stigande vågen av allt mer revolutionära strider. Under tiden skulle de försöka bidra till skapandet av vänsterriktningar inom dessa partier.

Den tredje världskongressen 1951 ställde sig i allt väsentligt bakom Pablos perspektiv – inte en enda delegat opponerade sig mot vad som i realiteten var en fullständig upplösning av trotskismens revolutionära principer, politik och taktik!

I själva verket skulle detta apokalyptiska perspektiv snabbt och uppenbart falsifieras av verkligheten. Kapitalismen var inte på väg in i en fördjupad och alltmer explosiv kris. Tvärtom befann den sig redan i början den mest långvariga och dynamiska expansionfasen i hela sin dittillsvarande historia!

För det lilla RSP med dess dussintal medlemmar kunde detta perspektiv bara leda till stagnation och upplösning. Den socialdemokrati som man skulle gå in i och bedriva *entrism sui generis* i stod ironiskt inför en verklig skördetid som skulle säkra dess grepp över den svenska arbetarklassen för mycket lång tid framåt.

Tilläggs kan att Fjärde internationalens centristiska desorientering kom att permanentas genom splittringen 1953, kort före den fjärde världskongressen, då internationalen klövs i två stora delar på initiativ av nordamerikanska SWP:s ledning. SWP och dess allierade bildade Internationella Kommittén och de grupper som stödde den Pablo-dominerade ledningen kom att betecknas som Internationella Sekretariatet. Bakom låg SWP-ledningen växande olust över IS-ledningens manövrer, som bl a lett till att den franska majoriteten uteslutits! När den började misstänka att Pablo manövrerade bakom ryggen på den med en minoritetsriktning i SWP, var måttet rågat.

8. Maoismen

Efter RSP:s upplösning fanns det, förutom VSP, som förde en tynande tillvaro, under hela perioden fram till den sino-sovjetiska splittringen enbart smärre grupper av missnöjda stalinister, som förgäves försökte utmana det stalinistiska SKP:s dominans över all politisk verksamhet till vänster om SAP.

SKA

I början av 50-talet uteslöts Set Persson, en av partiets dittills ledande företrädare, ur SKP efter en byråkratiskt organiserad och genomförd förtalskampanj, där partiledningen inte ens drog sig för att utnyttja den borgerliga och socialdemokratiska pressen i sitt intrigerande mot honom.

Persson hade blivit alltmer kritisk till partiets opportunistiska anpassning till SAP, utan att för den skull gå till grunden med dess stalinistiska källa.

Tillsammans med något hundratal anhängare bildade han *Sveriges Kommunistiska Arbetare* (SKA) i juni 1956. SKA kom i huvudsak att kocentrera sina krafter på att publicera och sprida tidskriften *Revolt*.

Efter Set Perssons död 1960 kom SKA att föra en tynande tillvaro. Det kom alltmer att närma sig de kinesiska och albanska stalinisternas ståndpunkter – när väl dessa började ifrågasätta Kremls monopol på de stalinistiska sanningarna.

En del av dess kvarvarande medlemmar gick 1967 upp i det nybildade *Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninsterna* (KFML) som förklarade sig stå ”på den vetenskapliga socialismens, marxismen-leninismen, Mao Tse tungs tänkandes grund”.

KFML

KFML, med bihang som *Clarté*, kom under sin 20-åriga historia att slaviskt följa den kinesiska varianten av stalinism.

Under slutet av 60- och första hälften av 70-talet hade organisationen, som senare bytte namn till SKP (och ännu senare Solidaritetspartiet), en mycket stor attraktionskraft inom olika radikaliserade ungdomsgrupper.

Dess politiska utveckling beskrev en märklig rörelse från den ”stora proletära kultur-revolutionens” vänsterstalinism till ett hårdnackat försvar av den imperialistiska svenska staten mot det ”socialimperialistiska” Sovjetunionen.

Trots sin obestridda dominans över en av periodens viktigaste massrörelser, De Förenade FNL-grupperna (DFFG) som utgjorde den viktigaste komponenten av den svenska solidaritetsrörelsen med de stalinistleda befrielseörelserna i Sydostasien, förmådde aldrig KFML/SKP lägga grunden till en ny långvarig och stabil riktning. Dess slaviska följsamhet gentemot den kinesiska byråkratin gjorde den oförmögen att överleva effekterna av Beijings alltmer öppet opportunistiska politik.

Rebellrörelsen

Rebellrörelsen i KFML uppstod i början av 1968 under intryck av kulturrevolutionen i Kina och utbrett missnöje med organisationens ledning. Rörelsen hade inledningsvis stöd av en betydande del av KFML:s dåvarande medlemmar och anhängare i Stockholm och Uppsala. Men dess karaktär av blind – och alltmera bisarr – politisk kult av ”Mao Tsetungs oövervinnerliga tänkande”, ledde inte bara till total isolering utan också till rörelsens självförintelse inom loppet av bara några månader.

Rebellrörelsen kom trots sitt tal om att bekämpa ”lokala förtryckare, falska auktoriteter, byråkratism och all slags revisionism och borgerliga tänkesätt” i själva verket att lyfta fram

och i extrem grad renodla de auktoritära och kultmässiga dragen hos den maoistiska versionen av stalinismen.

KPMLr

Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninsterna revolutionärerna (KFMLr) – där ”förbund” efter ett tag byttes mot ”parti” (KPMLr) – bildades 1969 som en vänsterutbrytning ur KFML under intryck av inte minst den ökade militansen inom arbetarklassen i slutet av 60-talet.

Formellt maoistisk knöt organisationen snabbt an till stalinismens tredje perioden-politik och blev mest känd för sin ultravänsteristiska fackliga politik, sammanfattat i parollen ”Leve de vilda strejkerna!”.

Efter de första årens oförblommade tredje perioden-stalinism (som ledde till en djup kris efter den kallduch valet 1973 innebar för dess illusioner om ett snart genombrott) har dess politik i stort karaktäriserats av den för alla sekter typiska zickzackandet mellan sekteristiska och ofta krasst opportunistiska ställningstaganden.

KPML(r) har lyckats undkomma djupare kriser genom sin organisatoriska sekterism i förhållande till alla massrörelser; organisationens medlemmar har aldrig behövt försvara organisationens ofta osammanhängande politiska ståndpunkter i öppen konkurrens med andra strömningar.

Priset för den ”stabilitet” organisationen lyckats uppnå har dock varit utanförstående från i stort sett alla levande rörelser, och därmed avsaknad av alla reella möjligheter att påverka och forma dessa.

MLK och FK

Den övriga svenska vänster som uppstod ur student- och ungdomsradikalisering i slutet av 60-talet, har – med undantag för Socialistiska Partiet – överlevde inte verklighetens prövningar. De mer hemsnickrade stalinisterna i *Marxist-Leninistiska Kampförbundet* (MLK) – majoriteten i Vänsterns ungdomsförbund – som medvetet knöt an till Set Perssons vänster-stalinism, försvann närmast spårlöst, och om MLK idag överhuvudtaget koms ihåg är det som den kuriösa organisation där den nuvarande vänsterparti-ordföranden Gudrun Schyman gjorde sina första lärospån.

Den mest pretentiösa av fragmenten från Vuf:s sönderfall, *Förbundet Kommunist* (FK), sade sig bygga vidare på det kinesiska kommunistpartiets ”empiriska brytning med stalinismen” och avvisade stalinismens och trotskismens ”begravda hundar”.

FK kollapsade dock ömkligt efter att ha försökt skapa sig en tillvaro genom att eklektiskt kombinera olika halvsmälta teorier med en alltmer utpräglad opportunist. En stor del av dess medlemmar försvann in i VPK, med undantag för några som istället försökte hitta ett fotfäste inom socialdemokratin, däribland deras mest kända medlem, den förre vuf-ordföranden och kårhusockupanten Anders Carlberg.

9. Rådskommunismen

I skuggan av de större maoistiska och trotskist-influerade centristiska grupperna (som behandlas nedan) fanns dessutom en liten grupp *Förbundet Arbetarmakt* (FAM) som knöt an till den rådskommunistiska traditionen. Denna hade haft sin storhetstid i början av det första stora klasskampsuppsvinget under 1900-talet (1917-23) och hade till och med under en kort period utgjort en betydande kraft inom det tyska kommunistpartiet, något som tvingat den dåvarande KPD-ledningen kring Paul Levi att medvetet iscensätta en splittring för att avgränsa sig mot den. Trots Levis protester vägrade dock Komintern-ledningen att klippa av banden till rådskommunisterna. Men dess förhoppningar om att kunna influera denna ultravänsteristiska riktning kom dock på skam.

Den rådkommunistiska strömningen föll snabbt sönder till följd av sin oförmåga att utveckla en revolutionär övergångsstrategi som kombinerade den dagliga kampen med kampen om samhällsmakten. Även FAM misslyckades likt sin historiska föregångare, med att lösa denna problematik och upplöstes efter några år.

10. Trotskistpåverkad centrism

I slutet av 60-talet uppstod också grupper som anslöt sig till en av de internationella riktningar som åberopade sig på arvet från Fjärde internationalen, *Fjärde internationalens förenade sekretariat* (USFI) (Se not 1). USFI hade uppstått genom ett samgående mellan nordamerikanska SWP i IK och IS, och kom att samla majoriteten av dem som åberopade sig på arvet från Trotskij.

Den första gruppen, *Revolutionära Marxister* (RM), förde under sin korta historia en energisk kampanj mot det maostalinistiska KFML och lyckades avslöja en del flagranta exempel på stalinistisk historieförfalskning. Redan 1970 uppstod *Bolsjevikgruppen*, en vänsterutbrytning från KFML/Clarté, som efter en kort expansionsperiod gick samman med RM för att bilda *Revolutionära Marxisters Förbund* (RMF), som senare döptes om till *Kommunistiska Arbetarförbundet* (KAF), och ännu senare till *Socialistiska Partiet* (SP).

Under den period som RMF anslöt sig till USFI befann sig denna riktning i en vänsterfas under inflytande av den utbredda student- och ungdomsradikaliseringen.

Under åren 1969-74 utvecklade USFI-majoriteten en våldsam ultravänsterism, en vänsterism som dock fortfarande befann sig inom centrismens omlopps bana. Från den djupa entrismen under 50- och 60-talet, med dess långsiktiga ambition att bygga en vänster förmögen att driva socialdemokratin åt vänster, kastade sig USFI-majoriteten in i en våldsam vänsteristisk överbudspolitik med perspektiv att vinna inflytande över den centristiska studentvänster som tagit form i en rad länder, en politisk kurs som inte minst spädades på av det faktum att organisationen hämtade merparten av sina rekryter från dessa miljöer.

Inte minst framträdde USFI-ledningen som entusiastiska anhängare av gerillakamp i tredje världen, i synnerhet Latinamerika och formulerade sin entusiasm i en ”strategi för väpnad kamp” i Latinamerika. I detta var den otvivelaktigt influerad av det castristiska försöket att iscensätta revolutionära resningar genom gerillakamp. Ironiskt nog höll castristerna på att överge sina illusioner om gerillakamp som den förlösande kampmetoden när USFI-majoriteten anslöt sig till den.

USFI-majoritetens vänstersväng höll nästan på att omintetgöra återföreningen 1963, när SWP-ledningen vägrade att följa med i turerna och istället formerade en internationell opposition, *Leninist-trotskistiska-tendensen*, sedermera -fraktionen, LTF. Majoriteten svarade med att bilda *Internationella majoritetstendensen*, IMT. Detta blev upptakten till strid som splittrade mer än en USFI-sektion och ledde till att USFI kom att representeras av två organisationer i flera länder.

USFI:s unga och relativt oerfarna anhängare i Sverige drogs naturligtvis snabbt i de fraktionella stridigheterna och kom under många år att präglas av ett fortlöpande ställningskrig mellan IMT-anhängarna, som hade stöd av organisationens majoritet, och LTF. RMF kom relativt troget att följa med i IMT:s olika turer och organisationens medlemmar kom att skolas in i dess version av Fjärde internationalens utveckling och politik.

I synnerhet två verk kom att prägla organisationens bild av FI:s utveckling: Pierre Franks *Fjärde internationalens historia* och Kenth-Åke Anderssons artikelserie om FI:s historia i RMF:s tidning *Mullvaden*, som sedermera kom att ingå i de nyinvalda medlemmarnas, de så

kallade deltagarnas, skolning. Båda återgav troget den centristiska versionen av USFI som varande den rättmätiga Fjärde internationalen.⁶

Under senare delen av 70-talet bilades stridigheterna samtidigt som USFI-majoriteten övergav sin vänstercentristiska politik och bl.a kom att återuppliva 50- och 60-talets entrism (England, Italien), om man inte gav sig in på i grund och botten principiösa omgrupperingar med andra centristiska och vänsterreformistiska grupperingar (Spanien, Västtyskland, Danmark) eller började att förbereda sådana omgrupperingar genom att sätta perspektivet på ”breda socialistiska partier” (Sverige).

Det nordamerikanska SWP, som alltmer utvecklats i prokubansk riktning, bröt först med sina anspråk på att vara en trotskistisk organisation och därefter med USFI. Tillsammans med det gick också alla dess avläggare i USFI:s olika sektioner världen över. Då hade redan det australiensiska SWP brutit med USFI och nordamerikanska SWP och utvecklats i prostalinistisk riktning.

Trots tillskottet av *NSSP* på Sri Lanka är USFI inte heller längre den största av de internationella riktningar som åberopar sig på arvet från Fjärde internationalen. Troligtvis är både Militant- och Lambert-riktningarna (se nedan) större.

Andra centristgrupper

Vid sidan av USFI har också avläggare av några av de övriga centristiska arvtagarna till FI uppträtt i Sverige. Frånsett några smärre försök under 70-talet då utbudet av varianter var som störst, inskränker sig detta i huvudsak till tre riktningar:

Arbetsförbundet Offensiv uppstod under 70-talet, som en följd av de kontakter den engelska *Militant*-gruppen inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet, SSU. Under många år bedrev Offensiv i Militants efterföljd envist entristisk verksamhet i socialdemokratin, utifrån en med nödvändighet högercentristisk revidering av trotskismen. I sig en förutsättning för att överhuvudtaget kunna motivera den långvariga existensen som fraktion inom en socialdemokrati som inte upplevt uppkomsten av en massradikalisering inom sina led under hela efterkrigsepoken – den enda motiveringen för den entristiska taktik som trotskisterna tillämpade på 30-talet.

I och med moderorganisationens splittring 1992, då riktningens dittillsvarande ledande teoretiker Ted Grant lämnade den i protest mot Militant-majoritetens pragmatiska uppbrott från renodlad entrism i Labour, följde Offensiv majoriteten i riktning mot att anta en mer självständig profil – utan att för den skull i grunden göra upp med sina högercentristiska utgångspunkter. (Tilläggas kan att en liten grupp fortfarande försöker hålla fast vid Grant.)

1979 bröt en grupp med KAF i samband med den internationella splittringen mellan Morenos anhängare och majoriteten i USFI, och deltog i den principiösa och kortlivade fusionen mellan Nahuel Morenos och Pierre Lamberts internationella riktningar. När denna sprack delades gruppen upp mellan moreniterna och lambertisterna. Deras respektive svenska anhängare har utan någon större framgång försökt att leva upp till sina respektive moderorganisationer, som båda karaktäriseras av sina respektive versioner av verbal ortodoxi och långtgående opportunistisk handling, där politisk kamp ofta får stå tillbaka för organisatoriska manövrer. Som ett slående uttryck för deras respektive politik återfanns båda riktningarna i den kortlivade *Arbetslistan*, där de liksom alla centristerna som karikerar den trotskistiska entrismen naturligtvis inte framträdde under öppet visir och kom att liera sig med olika socialdemokratiska grupper i vad som var rena klickstrider om makten över Arbetslistan.

⁶ P Frank, [Fjärde Internationalen](#) resp K-Å Andersson, [Den långa marschen – Fjärde Internationalens historia](#)

11. Arbetarlistan

Den vid tidpunkten mycket uppmärksammade *Arbetarlistan* kollapsade i likhet med andra liknande initiativ innan det ens blivit flygfärdigt. Denna skapelse av avhoppade socialdemokrater och centrister (bl a USFI-anhängare, morenister och lambertister) upplöstes i klickstrider om makten över organisationen, i sig en konsekvens av att den var en ytterst heterogen historia.

Arbetarlistans andra kongress visade detta med all önskvärd tydlighet. Efter att ha antagit ett omfattande program utan några mer omfattande, nödvändiga och politiskt klargörande diskussioner utbröt ett vilt gräl om ledningens sammansättning.

12. Sammanfattning

Det har aldrig funnits en konsekvent revolutionär kommunistisk riktning inom den svenska arbetarrörelsen. På sin höjd har försöken att finna en revolutionär väg tangerat revolutionära ståndpunkter.

Förklaringen är inte speciellt komplicerad. Det är faktiskt slående att den enda gång stora grupper på allvar började söka en genomtänkt och sammanhängande revolutionär politik sammanföll med de största klasstriderna i 1900-talets historia; den stigande våg av klasskamp som frammanades av det första världskriget och som ställde frågan om samhällsmaktens erövrande på dagordningen i en rad länder (Ryssland, Finland, Tyskland, Ungern, Italien) och banade väg för en revolutionärt sinnad omgruppering av arbetarklassen i masskala (uppkomsten av centristiska masspartier och skapandet av Kommunistiska internationalen på initiativ av bolsjevikerna). Även i Sverige ledde den djupa politiska krisen 1917-18 till en liknande omgruppering.

När väl denna våg föll samman i början av 20-talet sjönk frågan om en genomtänkt revolutionär strategi – en övergångsstrategi – tillbaka, och ersattes av – förvisso hård – kamp för förbättringar av arbetarklassens villkor inom kapitalismens ram.

Under stalinismens inflytande omvandlades samtidigt det centristiska arbetaravantgarde som varit på väg att finna vägen till en systematisk revolutionär kommunistisk politik mer eller mindre hårdhänt till en agentur för den stalinistiska byråkratins intressen. I slutet av 20-talet hade merparten av Kommunistiska internationalens grundare antingen rensats ut eller kapitulerat för Stalins klick (- beteckningen ”fraktion” vore en alltför smickrande beteckning på denna principlösa klick av byråkrater).

Från 30-talet och framåt kom den svenska arbetarklassens öde att bestämmas av det gamla arbetaravantgardets politiska sönderfall, stalinismens opportunistiska och förrädiska politik, och den socialdemokratiska byråkratins konsolidering av sitt grepp över arbetarklassens organisationer. En konsolidering som dessutom gynnades av den svenska kapitalismens oerhört förmånliga position i inledningsskedet av efterkrigsboomen.

Försöken att finna en ny väg under den nya våg av klasskamp och radikaliserings som följde på boomens slut i såväl Sverige som i många andra länder, förmådde inte heller de överskrida centrismen. Detta trots att denna våg under en kort period gav upphov till grupper som i en del länder kom att omfatta tiotusentals revolutionärt sinnade aktivister. I Sverige kom de största grupperna (de maoistiska KFML/SKP och KFML(r)) att omfatta några tusentals aktivister. Men när denna våg bröts under andra hälften av 70-talet och sjönk tillbaka, föll de flesta av dessa grupper samman eller övergick till allt mer öppet opportunistiska positioner.

Men trots upprepade misslyckanden kvarstår uppgiften: Utan ett revolutionärt parti sammansvetsat kring ett övergångsprogram och med massförankring i arbetarled kommer inte arbetarklassen i Sverige vara förmögen att avskaffa kapitalismen, hur stora framgångar den än

kan vinna i olika delstrider. Tvärtom är den dömd att gång på gång få uppleva att de största segrar snabbt kan vändas i bittra nederlag om kampen inte förs till slutet.

Not 1: Själv betecknade den sig som Fjärde internationalen och såg sig i likhet med alla de övriga internationella riktningar som åberopade sig på arvet från FI som den rättmätiga arvtagaren. Eftersom den ofta identifieras som USFI för att skilja ut den från de övriga riktningarna har vi valt att använda den beteckningen istället för att ”personalisera” den som den ”mandelitiska” internationalen (vilket inte är en korrekt beskrivning) eller någon annan variant av detta.

Lästips

Under avdelningen *Sverige* på marxistarkivet finns många texter som behandlar olika aspekter av den svenska arbetarrörelsen och vänstern.

Här ska vi särskilt nämna två lite mer övergripande arbeten, Håkan Blomqvists [Den röda tråden](#) som tecknar den svenska arbetarrörelsens historia, samt [Utanför systemet, vänstern i Sverige 1968-78](#), som handlar om Vänsterpartiet och den övriga organisationsfloran till vänster om socialdemokratin under dessa uppsvingår.